

נאמנות עד אחד באיסור המעורב בממון

מרדכי מאיר

עד אחד נאמן באיסורים אך לא בממונות. אמנם ישנם מקרי ביניים, בהם מדובר באיסורים אך קיימת לעדות גם השלכה ממונית. האם ייחשב הדבר כעדות איסורים? או שמא עדות זאת היא עדות ממון הדורשת שני עדים?

מבוא

בסנהדרין מובא:

ת"ד: אמר להם אחד - אני ראיתי אביכם שהממין מעות שידה ומגדל ואמר של פלוני הם, של מעשר שני הם, בבית - לא אמר כלום, בשדה - דבריו קימים. כלל של רבר - כל שבירו ליטלן דבריו קימין, אין בירו ליטלן לא אמר כלום.

סנהדרין ל"א

הקשו הראשונים, אמאי לא יהא נאמן כשאין בירו ליטלן, והא עד אחד נאמן באיסורין (ולעניין זה הרי אמר של מעשר שני הם)?!

שיטת הר"ן

וכתב הר"ן לתרץ:

ואע"ג דעד אחד נאמן באיסורין והיה ר"ן שיהיה נאמן לענין מעשר שני, אפשר שעדות זה של מעשר שני ר"ן ממון יש בו, שהמעשר שני ממון גבוה הוא, והוא בא להוציא ממון מחזקתו, ודבר שבממון אינו פחות משנים - ואע"פ שיש איסור בדבר. וכן דעת רבנו תם ז"ל.

ר"ן שם

ר"ל, דאף שהכא לעניין מעשר שני מהני להעיד מטעם עד אחד נאמן באיסורין, כל זה רק אם היה האיסור עומד לבדו. אבל הכא, שאין כאן רק איסורא אלא יש גם ממונא, שהרי מעשר שני ממון גבוה הוא ובמקום דאיתא ממון "ע"פ שנים עדים יקום דבר", ולכן לא מהני להוציא ממון מחזקתו עפ"י עד אחד, ואפי" שיש איסורא בדבר - כיוון דמעורב עם ממונא לא מהני.

שיטת השב שמעתתא ברין

וב'שב שמעתתא' הקשה לפי זה מהא דיבמות¹ וז"ל:

הקדש נמי, אי קדושת דמים משום דבידו לפדותו, אי קדושת הגוף אי ידידה - משום דבידו לאיתשולי עליה?! אלא דאחר, ואמר ידענא ביה דאיתשל מריה עליה.

שמעתתא ופיק ד

ר"ל, דעד אחד המעיד על ההקדש דאיתשאל מריה עליה נאמן מטעם עד אחד נאמן באיסורין, ואפי' אם אינו נאמן משום שהוא נגד חזקה, עכ"פ בעלים נאמנים מטעם דבידו לפדותו.

וקשיא, דהרי לפי מה שכתב הר"ן למעלה דבמקום דאיתא איסורא לבד נאמן עד אחד, אבל במקום דאיתא ממונא מעורב באיסורא (כגון מעשר שני שהוא ממון גבוה) - אינו נאמן, והא הכא נמי קאי בממון גבוה, ואיך יהיה נאמן מטעם עד אחד נאמן באיסורין במקום דאיתא ממונא להעיד על ההקדש דאיתשל מריה עליה?!

ותירץ ה'שב שמעתתא':

ולכן נראה לענ"ד מוכרח בזה, דנהי דבמעיד להוציא ממון מרשות הדיוט לרשות גבוה הוי ליה משום הוצאת ממון ואין עד אחד נאמן בו, אבל להיפוך, להעיד מרשות גבוה לרשות הדיוט - לא איכפת לן בהקדש משום תורת ממון שבו אלא משום תורת אלא משום תורת איסור שבו, ולכן אמרין ביה עד אחד נאמן באיסורין היכא דבידו לפדותו.

שב שמעתתא שם

ונראה דכוונתו היא - דזכותא דהקדש אינו בגדר בעלות ממש, ורק דין קנייני ממון איתא בהקדש לעניין לקנות בכסף ולעניין מעילה דנחשבים כקנויים לגבוה, אבל הנוטלן - אינו עובר בלא תגזול אלא באיסור מעילה בלבד, דאין זה כגזלה של הדיוט ממש, ומשום הכי עד אחד נאמן בזה להוציא מרשות הקדש.

שיטת האור שמח ברין

וב'אור שמח' כתב:

נאמן האב לומר על ביתו קודם שתבגר שהיא מקודשת ואוסרה על הכל, אבל לאחר שנתבגרה - אינו נאמן, כמו ששינונו במשנה והביאה רבנו (הרמב"ם)² שאפי' קידשתיה ונרשתיה אינו נאמן לשויה גרושה.

הל' אישות פרק ט הלכה י

והקשה מהא דקידושין, במקרה דעד אחד אומר לו אכלת חלב שורך נרבע או נטמאו טהרותיך, הוחזק עד אחד - נאמן. ופליגי התם אביי ורבא באומר לו עד אחד זינתה אשתך, דאביי סבר - נאמן, ורבא סבר - דהוי דבר שבערוה ואינו נאמן.

והדבר צריך עיון, דא"כ לאביי אמאי לא נאמן האב לומר שהיא מקודשת או גרושה, כיוון דעד אחד נאמן, ולדידיה שווה דבר שבערוה לכל האיסורין, שהרי נאמן עד אחד

¹ דף פח

² הל' ביאה פרק יח הלכה כר

לומר זינתה אישתך, וא"כ יהא נאמן האב לומר מקודשת או גרושה היא, ואף דזה הוא דבר שבערוה? ואף דלכאורה האב קרוב הוא ואיך יהיה נאמן, על כל פנים, כמו שנאמן האב לומר על בנו שורך נרבע וכו' הכא נמי יהא נאמן, אף דקרוב הוא, ואף שדבר שבערוה הוא דהא לדידיה עד אחד מהני בזה?!

וכתב לתרץ, דוודאי לענין ממון לא פליג אביי דעד אחד נאמן לחייב רק שבועה ולא ממון, ואם כן לכאורה, באומר שורך נרבע וכולי הרי מפסידו ממון. אלא צריך לומר, דהרי כאן - אם שורו ירבע בפשיעת אחרים ובאונס מצד הבעלים, או שיטמאו הטהרות או שיתפגלו הזבחים מצד פשיעת אחרים ובאונסן של הבעלים האם לא יאסרו? ! הרי אף אם הבעלים לא ראה בכך, על כל פנים, יאסרו כל הני אף לבעלים עצמם! נמצא, דעל זה אינו בעלים כלל, ולכן נאמן עד אחד. ולכן לאביי באומר זינתה אישתך - נאמן. אף על גב דלכאורה מפסיד את אשתו שהיא קניינו בכל אופן, הואיל ועל זה אינו בעלים, דאף אם תזנה אשתו באונס מצד בעלה ובפשיעות אחרים בלא ידיעתו כלל על כל פנים תהיה אסורה לו, ולכן נאמן העד האחד.

אבל באומר על בתו קדשתיה או קדשתיה ונתגרשה, שהרי ענין הקדושין לא ייתכן להיות בלא דעתה ורצונה עכשיו שהיא גדולה, דהרי עכשיו היא בעלים אצל זה, אם כן, באומר מקודשת היא בזמן נערוטה הלא מפקיע זכותה ורצונה על הקדושין ולא מהני עד אחד לאפוקי מרצונה כמקום שהיא 'הבעלים' אלא רק במקום דאינם בעלים, כגון הא דשורך רבוע וכו', ולכן לא נאמן אביה לומר מקודשת היתה וכדומה.

וכתב ה'אור שמח' שלפי זה תתורץ קושיית ה'שב שמעתתא', דהרי להפקיע מן ההקדש מצי כל אדם ע"י פדיון, ואינו צריך גזבר, אלא כל אדם יכול לפדות הקדשו ואפילו לחלל מנה על שווה פרוטה אפשר בדיעבד. א"כ הפקעה זו יכולה להיות בלא רצון ודעת הגזבר, לכן כשמעיד על כך עד אחד - מהימן לומר דהבעלים נשאל על הקדשו. ולא אמרינן עד אחד אינו נאמן בממונות, כיוון דזכות ההקדש אפשר להפקיע בלא דעת הגזבר, דאין זה הפקעת ממון אלא כהיתר איסורין, דמה שמעיד - הוא מעיד על ענין הנעשה רק בידיעתם ורצונם של הבעלים, שאם נשאל על הקדשו או פדאו - הוא שלו, ומכניס הממון לרשותו.

אבל לא כן במעשר שני, שהרי מעות מעשר שני אי אפשר בלא דעתו ורצונו לחלל פרות אלו על מעות אלו. א"כ מה דרוצה לומר אותו העד שהממון שהחביא אביהם מעשר שני הוא - הרי הוא הפקעת ממון גמורה, דמפקיע זכותו, שהרי מעשר שני בלתי אפשרי זולת רצון ודעת הבעלים.

שיטת הקהילות יעקב ברין

ועוד הקשה הש"ס, מהא דבעלים נאמנין לומר על בהמה, שידוע לנו שעכשיו ביכרה - שהיא, כולה או מקצתה, נמכרה לנכרי כדי לפוטרה מבכורה. והא מעורבת עדותו ממונא באיסורא דהרי ממון כהנים הוא ואיך יהיה נאמן להפקיע ממון כהן ע"פ עד אחד, הרי כתב הר"ן דבמקום דמעורבין ממונא באיסורא לא מהני עד אחד להפקיע ממונא?!

ועיין שם שתירץ תירוץ ודחקו, ונשאר שם בצ"ע.

והקה"י כתב לתרץ, דאינו דומה מעיד אמבכרת - להפסיד הכהנים, למעיד על מעשר שני - להפסיד הבעלים. דהרי על מה שכתב הר"ן דאינו נאמן במקום שמעורב ממונא באיסורא לכאורה צ"ע, דבכמה דוכתי מצאנו פלגינן נאמנות, כגון - גבי עדות אשה שנאמן

עד אחד לומר שבעלה מת ומתירה להינשא, אך אינו נאמן לעניין נחלה, שאין האחים יורדים לנחלתו על פי העד אע"פ שאם מת ממ"נ הנכסים של היורשים³.

וכן מציינו בהא דנאמן לומר בני ממזר ואשתו כשרה לכהונה, אע"פ שאם בנו ממזר ודאי זינתה אישתו, אלא דפלגינן נאמנות. וכן מציינו בעוד כמה מקומות.

וא"כ אמאי לא נפלגיה גם כן הכא דבנוגע לקניין ממון לא יפסידו הבעלים ובנוגע לאיסור מעשר שני יהא נאמן שאסור (דהיינו לחלק בין איסורא לממונא).

אבל לק"מ, דהנה אשכחן ביבמות⁴ לעניין יכיר, דאע"פ שאב נאמן לפסול את בנו מ"מ כשיש לבנו בנים - מתוך שאינו נאמן לפסול בני בניו אינו נאמן לפסול בנו.

ואכתי צ"ע, אמאי לא נפלג את הנאמנות ונאמר, דלגבי בנו נאמן אבל לגבי בני בנו אינו נאמן.

אלא צ"ל, דכל מקום שאין דין מסתעף מחבירו, אלא סיבה אחת מחייבת את שני הדינים - בזה פלגינן נאמנות, כגון הא דהאשה ניתרת - אין ההיתר מחייב ירושת הבנים ולא ירושת הבנים מחייבת ירושת האשה, אלא סיבה אחת, והיא מיתת - הבעל מחייבת את שניהם. ולכן מהני בזה לאיפלוגי נאמנות להתיר האשה ולא להוריד לנחלה, כיוון שעכ"פ אין כל אחד מהם מכריח את השני (וכן לגבי ממזר ושאר העניינים), ובהא שפיר פלגינן נאמנות.

אבל מהא דיכיר⁵, דאינו נאמן לפסול בנו אם יש לו בנים - אינו שייך לפלוגי נאמנות, שהרי זה מסתעף מזה, דאם נאמר דבנו פסול - מוכרח מזה שגם בני בניו פסולים, שהרי פסול הבנים מסתעף ממנו ולא שייך להאמינו על חצי הדבר. וע"כ לא שייך לומר פלגינן נאמנות, כיוון דזה מכריח זה, ואם אינו נאמן על בני בנו מוכרח דאינו נאמן אף על בנו לפוסלו.

ועל פי זה ניחא ההיא דמעשר שני, כיוון דמעשר שני א"א לחלק בין הנאמנות על האיסור לנאמנות על הממון, שהרי הדברים תלויים זה בזה, דאם ממונא דבעלים הוא - על כורחך אין בו איסור. וכן להפך, אם ממון גבוה הוא - ודאי שיש בו איסור, ולכן לא שייך למפלג בזה הנאמנות כלל.

ולפי"ז ניחא אף הא דהמבכרת - להפסיד לכהנים. דהרי אפי' אם תמצי לומר דאינו נאמן מחמת ממון כהנים, יהא נאמן מצד האיסור שבו, שהרי צד ממון הכהנים אינו מכריח צד האיסור, דהרי מציינו קדושה אע"ג דאינו ממון כהנים כלל, כגון נפלים, דטעונים קבורה מכוח קדושת בכור ואינו ממון כהן כלל. וכן מציינו ממון כהן בלא קדושה בדין מתנות כהונה, ובככור שתי הסיבות קיימות - ממון כהן וקדושה, וכיוון שאין אחד מהם מכריח את השני שייך לפלוגי נאמנות. ואתי שפיר הא דהבעלים נאמנים להעיד אמבכרת, דאע"פ שהוא ממון כהנים מ"מ נאמן מצד איסור שבו מכוח פלגינן נאמנות, אבל לגבי מעשר שני, דכל צד מכריח את הפך השני, לא שייך לפלוגי נאמנות, ולכן לא מהימן מטעם עד אחד נאמן באיסורין לומר שהמעות שהטמין אביהם מעשר שני הם.

³ ביבמות דף ק"ז

⁴ דף מז

⁵ יבמות מז

שיטת המאירי

והמאירי כתב לתרץ (על השאלה - אמאי לא נאמן כשאין בידו ליטלן, יהא נאמן מטעם עד אחד נאמן באיסורין?!) - דכל מה שאמרנו דעד אחד נאמן באיסורין - דווקא להקל אבל לא להתמיר, דאם לא כן, הרי כל אחד יכול לאסור כל מה שביד חברו, ולכן אינו נאמן לומר של מעשר שני הם ולהתמיר על הבנים שלא להשתמש במעות דאם לא כן יכול לאסור עליהם כל מעות שבידם.

וקצת קשה על דברי המאירי, דהא קיימא לן כדברי הר"ן דבמקום שאיסורא וממונא מעורבין זב"ז עד אחד אינו נאמן? ! וכן קשה, דהא בכל מקום לא פלוג רבנן בין נאמנות להקל לבין נאמנות להחמיר!

חילוק בסברת הראשונים

ונראה לענ"ד לחלק בסברא בין דברי הר"ן לדברי המאירי ע"פ מה דכתב הגאון ר"ש שקופ בשערי יושר⁶, שהוכיח שם באריכות, דמה שעד אחד נאמן כשבידו ליצור או לסלק את האיסור הוא מכוח זה שהוא נחשב כבעלים של האיסור. והביא שם את שאלת הישב שמעתתא הנ"ל, וחיזק אותה מהא דנאמן עד אחד לומר נתנסך יינו של זה, היכא שהיה ביד העד לאסור את היין, ואף שהבעלים מכחישים אותו. ואם נאמר דעיקר כוח הנאמנות היכא שבידו היא - משום דהוי כבעלים, אמאי נאמן יותר מהבעלים עצמם? !

ותירץ, דיש לחלק ולהסביר, דפירוש "מי שהיה בידו לעשות הוי כבעליו" היינו - דמי שהדבר מסור בידו נתנה לו התורה נאמנות, ואין הדבר תלוי בקניין אלא מי שהוא בעלים על כוח המעשה, שבידו היה להוציא לפועל עניין זה - הוא נאמן ונחשב בעלים.

ולפי"ז, היכא דמעיד לאסור דבר המותר - עיקר הכוח בזה מסור למי שהוא בעלים בקניין, דמי שהוא הבעלים - הרי בכוחו למנוע תשמיש בדבר זה ע"י אופנים שונים, כגון לאבד ולשרוף וכיו"ב, דהרי זה ממונו. אבל להתיר את האסור אינו כן, דלעניין זה אין שליטת הבעלים מועילה אלא רק בגבולות ידועים, דהא אין בכוח הבעלים להתיר הטבל רק ע"י הפרשת תרומה ולא בכל דרך שירצו, וכן בשאר איסורים לאחר שנאסרו אינם בעלים יותר להתירם.

ולפי"ז יתיישב גם מה שהקשה הש"ש - למה נאמן לומר עד אחד כשהיה בידו לעשות יותר מן הבעלים עצמם - דכיוון דהעד מעיד לאסור והבעלים להתיר ועל כוח התרה להתיר יין נסך אין בכוח בעלים כלום, משום הכי חשיב השומר שמעיד לאסור היין לבדו כבעלים לעניין זה. אבל הבעלים עצמם אם היו באים לאסור היו נאמנים יותר מן השומר דהרי למנוע תשמיש הדבר הוא לעולם בידם. אבל כשמעידים להתיר אין להם כוח נאמנות כלל, דלהתיר יין נסך אין בידם שום כוח ומשום הכי אין כוח הבעלים מועיל לזה כלום.

ועפ"ז נראה לענ"ד לחלק, דהמאירי דן בדינא דמעשר שני מצד האיסור שבו, דאף על פי שיש במעשר שני איסורא וממונא מעורבין זב"ז בכל אופן, הממונא הוא הטפל ועיקר המעשר שני הוא האיסורא. ומשום הכי לפי התירוף הנ"ל, שבמקום שבא להתיר אין כוח בעלים מהני כלום, א"כ הכא נמי, דטענת הבעלים להתיר מעות אלו שהם ספיקא דמעשר שני - אין בכוחם כלל להתיר, שהרי הדבר היה תלוי באביהם ואינו תלוי בהם כלל, ומשום

הכי אין כאן לבעלים שום צד נגיעה. ולכן כתב לתרץ דווקא מטעם שעד אחד נאמן רק להקל ולא להחמיר, והוכרח לכך, כיוון דהכא רק לעד האחד יש כוח לאסור הדבר והרי הוא בעלים לגביו משום דבידו. ולכן כתב דבכל מקום שיש בידו כוח להעיד נאמן דווקא להקל אבל לא להחמיר, וכיוון דהכא הוא להחמיר על היתומים ולאסור עליהם מעות אלו שהטמין אביהם אינו נאמן, דאם לא כן יאסור עליהם כל דבר שבעולם.

לעומת זאת, הר"ן דן דינא דמעשר שני מצד הממון שבו דווקא, שאע"פ שיש במעשר שני איסורא וממונא מעורבין זה בזה, בכל אופן, כיוון דממונא מעורב כאן - הפקיע שם איסור רגיל מהדבר, וממילא כל הדבר תלוי מעצם עירוב הממון בו.

וכתב הר"ן, שבמקום שיש ממונא - אין שום יד לעד אחד להיות נאמן כלל וכלל, שהרי ברגע שממונא התערב באיסורא - פקעה נאמנות דעד אחד, ולא מהני יותר מטעם עד אחד נאמן באיסורין, כיוון דאינו איסורא אלא איסורא המעורב בממונא. ולכך הוצרך לתלות הדבר דהיכא דממונא מעורב באיסורא אין עד אחד נאמן כלל. ולכן לא מהני לאסור על היתומים ממון שהטמין אביהם, דהא ממונא המעורב באיסורא הוא, ולא תלה הדבר כמאירי בנאמנות העד עצמו, כיוון דלא שייכא כלל במקום זה נאמנות עד אחד, שהרי הממונא שבו הפקיע ממנו שם איסור רגיל. אבל המאירי, לדידו יש מקום כאן לעדות עד אחד, ואדרבה, לבעלים כאן אין שום כוח דהא בעלים באים להתיר והעד אחד לאסור, ולכך הוצרך לתלות בנאמנות העד עצמו דלהקל ולא להחמיר.

ובזה אתי שפיר סברת המאירי וסברת הר"ן, כל ראשון לשיטתו הוא.